

Johannes Kiersch DISSZIDENSKÉPZÉS

– A szabadság tapasztalásáról –

Az alábbi írás az INFO3 (Frankfurt) folyóirat 1994/1 számában jelent meg, és a szerzőnek 1993 novemberében, az Iskolázás Szabadságának Európai Fóruma kollokviumán elhangzott hozzászólását tartalmazza. Németből fordította: Hegedüs Miklós.

Amikor jó kétszáz évvel ezelőtt, a civilizáció peremén, Észak-Amerika keleti államaiban néhány szegény telepes adósztrájkba kezdett Anglia királya ellenében, nem sejtették, hogy egy világhatalom alapját vetik meg. Cselekedeteiket új életérzés irányította; bizonyos fokig a levegőben volt az, amit tettek és gondoltak. Az új érzületet fejezik ki azok a híressé vált szavak is, melyekkel Thomas Jefferson a Függetlenségi Nyilatkozatot kezdte 1776-ban: "We hold these truths to be self-evident that all men are created equal." – (Magától értetődő igazságnak tartjuk, hogy minden ember egyenlőnek teremtett.) 1989 őszén mi, németek, ennek a tiszteletreméltó mondatnak egy másik változatát hallottuk: "Mi vagyunk a nép!" Mi a különbség ugyanazon érzület e kétfajta kifejeződése között? Az első mondat a XVIII. század felvilágosodás-filozófiájának az értelemben vetett hitéből ered, s abból az állam iránti naiv bizalomból, mely sokszorosan összekapcsolódott ezzel a hittel. A második egy szabadságélmény kifejeződése, ami a második világháborút követően a zsarnokságok leple alatt újonnan keletkezett, s azok az élenjáró gondolkodók fogalmazták meg próbaképpen, akiket mint "disszidenseket" ismerünk: Alexander Solzsenyicin, Václav Havel, Konrád György, Rudolf Bahro, Rolf Heinrich és sokan (de nem túl sokan) mások. Egyikük sem hisz már abban, hogy a fennálló totalitárius rendszert egy új, jobban konstruált rendszerrel helyettesíteni lehetne, s nem hisznek a hatalom cselekedeteiben. Az egyes emberből kiinduló csendes, teljesen észrevétlen változásra várnak. Václav Havel a Charta 77 idején olyan új közösségi struktúrákról ír, melyek egyéni felelősségen alapuló "önszerveződés" eredményeképpen alakulhatnak ki. Ezeknek "nyílt, dinamikus és kicsiny struktúráknak" kell lenniük, melyek az aktuális szükségletekből jönnek létre s ismét eltűnnek. A politikai és gazdasági élet ekkor az ilyen autentikus társulások "színes és kölcsönös együttműködésén" alapulhatna.

Lehetséges, hogy ezáltal 1789 viharos nagy forradalmát 1989 oly különös, békés forradalma előbbre vitte egy döntő lépéssel? Egy napon, visszatekintve, talán majd ezt mondjuk: Budapesten, Berlinben, Lipcsében, Prágában a továbbhaladó emberiség 1989 őszén végleg búcsút vett attól a felfogástól, hogy a közösséget *felülről* és *külről* kell vezetni és alakítani. Ettől kezdve először az egyes emberből, az énből kiindulva kezdett gondolkodni és dolgozni: *alulról* és *belülről*.

Egy tanárképző intézetben vagyunk, kedves hallgatóim. Engedjék meg, hogy kissé megvizsgáljam, hogy a tanárképzés szempontjából mit jelent 1989 emberiség-gondolata. Németországban a tanárképzés még szinte mindenestől egy

olyan közigazgatási rendszer kezében van, mely minden részletében a "valóságosan létező szocializmus" szerkezetét mutatja. Nincs már Államvédelmi Hivatal, foglyai sincsenek, ám a hatalmi struktúrák ugyanazok. A hanyatló Honecker-állam utolsó nagy maradványa a jelenlegi német állami oktatásügy. Van egy csodaszép alkotmányunk, mely az emberi jogok szellemében fogant, de iskolai és főiskolai intézményrendszerünk ismertetőjegyei azok, amiket Václav Havel a Prágai Tavasz után a kommunista rendszer alkotóelemeiként ír le: a tiszteletreméltó *tradíció*, átfogóan kidolgozott *ideológia*, egy belőle táplálkozó *rituálé-rendszer*, melyhez észrevétlenül alkalmazkodik mindenféle társadalmi réteghez, életterülethez tartozó ember (többek között a hivatali előmeneteli rend, a kiválasztási és jogosultsági elvek formájában), s végül ennek a rituálé-rendszernek a senkitől sem akart *önmozgása* a "dolgok kényszere" révén; amiért senki sem felelős, ami hazugságba és öncsalásba, szenvedésbe torkollik, s végül a rendszer összeomlásához vezet. Ha valamit változtatni akarunk ezen, leendő ifjú tanárainkat és tanárnőinket olyan helyzetbe kell hoznunk, hogy *disszidenssé* képezhessék magukat.

Hogyan történhet ez? Ennek egy lehetséges módját a tanárképzés során abban látom, hogy bizonyos elemi *szabadság-tapasztalatokat* tudatosítsunk. A tanulók és az őket tanítók a maguk számára világossá tehetik, hogy effajta szabadság-tapasztalatok minden egészséges életúton fellépnek, hogy együtt megfigyelhetjük, s azután elősegíthetjük és ápolhatjuk őket. Három fajta tapasztalatot szeretnék itt említeni; mindnyájan ismerjük őket. De azt még nem tudjuk, hogy a pedagógiai disszidensek képzésénél milyen fontosak.

Az első tapasztalat ebben a mondatban foglalható össze: "Egészen önmagamból cselekedhetek". Ez a tapasztalat az *önkibontakozásként megélt szabadság* érzéséhez vezet. Már kicsi gyerekek keresik és élvezik ezt az érzést. Tetőfokát a huszadik életév körül éri el, ha nem bénítják meg a hibás nevelési módszerek. Művészek - ha szerencsések - egész életükben élvezik ezt az érzést.

A második tapasztalat teljességében rendszerint csak a munkába állást követően adódik, s különösképpen olyan tevékenységi területen, melyet a modern munkamegosztás elve határoz meg. Egy mondatban kifejezve így fogalmazható meg: "Közösen alakíthatjuk ki munkánk formáját." Jellemző a tanárképzésben uralkodó siralmas helyzetre Németországban, hogy ezt a mondatot egy modern autógyár dolgozói ma autentikusan formulázhatják meg, a tanárok azonban nem. Azt írja le, amit az *együttműködés szabadságának* neveznek, tágabb értelemben pedig a közös jogélet *felépítése* szabadságának, "belülről" és "alulról", ahogyan Havel fogalmazott.

A harmadik tapasztalat ma messzemenően a haladotabb életkor lehetősége. Ezzel a mondattal írható le: "Segíthetek neked, hogy azt tedd, amit te akarsz." Nem minden ember tapasztalja, de mégis meglepően sokan. Érdekes lenne kideríteni, hogy az autógyártás milyen mértékben függ a fiataloknak adott ajándékoktól. Kelet-Németországban a rendszerváltás után a megtakarítások jórésze mindenképp a gyerekeknek és unokáknak ajándékozott szép, új autókra ment el. Az autókön látható "Sponsored by daddy" feliratú címkék nem csupán a volánál ülő jó közérzetét fejezték ki, hanem azét is, aki a pénzt adta. Persze nem kell feltétlenül

öregnek és gazdagnak lenni ahhoz, hogy tapasztalhassuk azt a különleges szabadságérzést, amiről szó van: a *segítés* és *ajándékozás szabadságát*.

Gondolják meg, mennyire másképp élnének és dolgoznának gyermekeink az iskolában, ha tanáraik megtanulnák, hogy önállóan éljenek ezzel a három szabadsággal. Ehelyett a tanárképzésben épp ezzel ellentétes irányzat uralkodik. Az önkibontakozás szabadsága helyett önéletrajz és vizsgarend, lélegzetelállító merevséggel, szörszálhasogató részletezéssel; az együttműködés és a közösen felépített jogélet szabadsága helyett központosított bürokrácia; a *segítés* és *ajándékozás szabadsága* helyett az államkasszából kicsikart alamizsnák.

Mi következik mindebből a *disszidens-képzés* számára? A teljesség igénye nélkül megjelölök néhány kezdeményezést, ami e három szabadság irányába mutat. A Witten-Annen-i Waldorfpedagógiai Intézet diáktanácsa a múlt évben több, mint egymillió márkás költségvetés felett rendelkezett. Az összeg mintegy harmadrészét azoknak a hallgatóknak adták kölcsön, akik enélkül nem tudtak volna itt tanulni; ezenkívül öreg épületek szanálását finanszírozták olcsó szálláshelyek megteremtése céljából, a legkülönbözőbb projekteket irányították és adományokból pénzt gyűjtöttek. A hallgatók a főiskola épületeit maguk építik és gondozzák, saját kezük munkájával. Főznek, takarítanak, rendben tartják a kertet és a környéket és fogadják a vendégeket. Néhányan közülük a "munka, jog, közigazgatás" szakon tanulnak s így később a tanítói munka mellett iskolájuk gazdasági ügyeit is intézhetik. A hallgatók sokoldalú munkája a különféle projekteken a konkrét szükségletek kielégítésével Václav Havel felfogása értelmében mindhárom szabadságterületen széleskörű tapasztalatszerzést tesz lehetővé.

Észrevehetjük azonban, hogy a közvetlen iskolai gyakorlathoz szükséges alapok, melyeket négyszer négy hetes iskolai gyakorlattal és a kapcsolódó módszertani kurzusokkal inkább hagyományos formában próbálunk lerakni, nem elegendők. Ezért gondolunk újabban egy konkrétabb *felelősségvállalással járó kapcsolódásra a gyakorlathoz már a képzés kezdetétől*, valahogyan a Witten-Herdecke-i egyetem mintájára, ahol a gazdaságtudományi képzésben folyamatosan kapcsolatban állnak az üzemi gyakorlattal vagy az orvostudomány oktatásában szokásos kezdeti "klinikai" fázis modelljének mintájára.

Emellett nagy érdeklődéssel követjük az újból felmerülő vitát az állami szektorban működő iskolák autonómiájáról. Elképzelhetőnek tűnik, hogy az állami iskolákban a kollegiális szabadságért, az iskola saját tanárképzéséért és saját felelősségére történő szervezet kialakításáért való fáradozások az alagútépítés mintájára találkozhatnak a szabad kezdeményezésből létrejött iskolák megfelelő modelljeivel és fáradozásaival. A felelősségvállaláson alapuló korai összekapcsolódás a gyakorlattal ebben lényeges elem lehet (úgynevezett "egyfázisú" képzés).

Ahhoz, hogy tapasztalhassuk a szabadságot mint önmagunk kibontakoztatását, igen nagy jelentősége lehet a művészetek területén végzett gyakorlásnak, s nem csupán Waldorf-tanárok számára. A tanári munkában elemi fontosságú empátiát, beleérző képességet a diákok például legjobban a drámaimprovizáció bizonyos technikáival tanulhatják meg.

A korszerű tanárképzés talán nemsokára széles körben él a színészi játék, zsonglörködés, bohócjáték, a beszéd és énektechnika gyakorlataival. Természetesen az idegen nyelvek megtanulása és a kötelező külföldi tartózkodás is az "önkibontakoztatásként átélt szabadság" körébe tartoznak.

Az önállóan tervezett projekteken megvalósulhat az "együttműködés szabadsága", kölcsönös kontroll segítségével ("self-assessment") és a kommunikációs képességek iskolázásával, például a munka nagyobb közönség előtt bemutatott eredmény formájában. Sok múlik azon, hogy minden tanárképző intézmény kollegiális viták során, önállóan találja meg a *saját* formáját, ahol az új ötletek és a tradíciók is szót kaphatnak, s szakítson azzal a képzetel, hogy ezen a területen létezhet minden időkre szóló "legjobb" megoldás. Ma a tanárképzés intézményeinek is – Václav Havel szavaival élve – "nyílt, dinamikus és kicsiny struktúráknak" kell lenniük, a konkrét felelősség kölcsönösségével hallgatók, tanárok, nevelők és próbaidősök között. Ezek az intézmények azután kicserélhetik egymással tapasztalataikat és – ahogyan ma a szociológiában nevezik – "vállalkozási biotopokat" képezhetnek, melyek *alulról és belülről*, felelősséggel cselekvő egyes emberek erejéből és belátásából feleslegessé tehetik a még fennálló antihumánus rendszereket. Konrád György "Középeurópai meditációk" című könyvében ezt írja: "A szellemi hatalom hálózatának nincs szüksége nevekre és hivatali székhelyekre." S folytatja: "Az autonómia érési folyamatát nem azon lehet mérni, hogy a korábbi vezetés helyére másik került, hanem azon, hogy a társadalom a vezetés alatt erősödik, egyre több lesz a független ember s a felülről nem ellenőrzött beszélgetések szövődéke sűrűsödik. A vezetés nyugodtan maradhat fent, de nekünk ideleint a magunk életét kell tudnunk élni."

Ezeket a mondatokat Konrád György saját szabadságtapasztalatából fogalmazza meg, amit egy antihumánus rendszerben szerzett. Vajon ma, az 1989-es forradalom után más helyzetben vagyunk? Az oktatásügy területén efelől kétségeink lehetnek, úgy Nyugat-, mint Kelet-Európában. Ezért engedjék meg nekünk, hogy disszidenseket képezzünk. A következő évtizedben belőlük világhatalom lesz, nevek és hivatali székhelyek nélkül. Vagy sokkal inkább: nevek ezreivel és öntudatos hivatásviselők százaival minden egyes iskolában.